

ГУМАНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ-МУЗИКАНТІВ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА У ВІТЧИЗНЯНІЙ НАУЦІ Й ПРАКТИЦІ

Постановка проблеми. З розвитком процесів національно-культурного відродження й розбудови незалежної української держави, її інтеграції до європейської спільноти особливого значення набуває гуманізація суспільних відносин. Гуманізація має спрямовуватись передусім на сферу навчання й виховання молодого покоління як основу розвитку суспільства. Необхідно, щоб освітніми орієнтирами були загальнолюдські цінності, а зміст, форми й методи навчання сприяли стимулюванню та гармонізації розвитку кожної особистості.

Однак у підготовці педагогів-музикантів переважає традиційний підхід, якому притаманний дисбаланс між правами й обов'язками студентів, відсутність належного врахування їхніх особливостей і потреб, вузькопрофесійне навчання без адекватного забезпечення особистісного відгуку, виявлення у змісті знань емоційно-ціннісних аспектів. Механістична педагогіка орієнтована на технологічний аспект пізнання — виховання віртуоза. Формування педагогічних якостей фахівця, насамперед гуманістичної спрямованості, не є пріоритетним.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Вивчення наукових джерел з проблеми засвідчило увагу до неї з боку вчених: визначено характеристики гуманістичної парадигми навчання й виховання, створено орієнтовну модель гуманізації освітнього процесу, розробляються її принципи, методики (В. Андрущенко, М. Бахтін, І. Бех, Р. Беланова, О. Бондаревська, Р. Беланова, С. Гончаренко, С. Горбенко, І. Зязюн, М. Євтух, О. Сухомлинська, В. Кремень, Ю. Мальований, Н. Ничкало, С. Подмазін, М. Романенко, О. Савченко, О. Якиманська, С. Сисоєва, В. Сластьонін, М. Сметанський, О. Якиманська та ін.).

Учені розглядають теоретичні й методичні засади підготовки педагогів-музикантів (О. Апраксина, Л. Арчажникова, Є. Бондаревська, О. Дубасенюк, А. Нісімчук, О. Олексюк, В. Орлов, Г. Падалка, О. Щербаков, О. Щолокова), ціннісно-смісловий аспект художнього пізнання й мистецької освіти (В. Медушевський, Є. Назайкінський, О. Отич, О. Ростовський, О. Рудницька).

Попри значні напрацювання науковців, не набули висвітлення гендерні аспекти гуманізації музично-освітнього процесу, врахування яких уможливить максимальну самореалізацію осіб обох статей як умову демократичних перетворень у системі підготовки фахівців-музикантів, у суспільстві загалом.

Формулювання цілей статті. Проаналізувати здобутки вітчизняної музичної педагогіки в контексті нагальних завдань гуманізації професійної підготовки педагогів-музикантів, з огляду на нові суспільні гендерні реалії.

Виклад основного матеріалу. Гуманістичні ідеї на українських теренах зароджувались у філософських ученнях, педагогічних працях, практиці музичної освіти. Релігійно-моральні засади формування особистості висвітлено в літературних творах періоду Київської Русі: «Повчаннях» Володимира Мономаха, «Слові про закон, благодать та істину» митрополита Іларіона, «Повісті врем'яних літ» Нестора, «Слові про Ігорів похід», берестяних грамотах. Головним завданням навчання визначалось формування особистості, що прагнула до знань, улюбленої справи, гармонії душі й тіла, моральних чеснот. Музика розглядалась як чинник гуманізації освіти й суспільного життя.

У X-XI ст. гуманістичні тенденції музичної освіти виявлялись у застосуванні в

школах при церквах і монастирях індивідуального навчання за допомогою художнього методу, який передбачав багатозначність тлумачення образів. Навчання будувалося на засадах рівноправності, особливе місце посідали інтерактивні форми виявлення знань — диспути, дебати, змагання [5].

Значний вплив на процеси гуманізації в Україні мали європейські гуманістичні ідеї ренесансної культури. Педагогічними принципами перших українських гуманістів (Ю. Дрогобича, П. Русина, С. Оріховського та ін.) були: опора на самопізнання, природовідповідність, цілеспрямованість педагогічного впливу, взаємозв'язок між естетичним і морально-етичним розвитком людини.

Гуманістичні принципи стали основою навчання в братських школах і колегіумах (XVI — поч. XVIII ст.), де викладання музики розглядалось у контексті формування гуманістичного світогляду людини, її культури мислення й почуттів. Наприклад, статутом Львівського братства встановлювалася соціальна рівність учнів, любов учителя до вихованців, урахування їхніх можливостей, спрямованість навчання на розвиток моральності [5].

Ці надбання було збагачено в діяльності Києво-Могилянської академії, в основі якої була унікальна давньогрецька система освіти з гуманістичним ідеалом високодуховної людини. Педагогічні принципи в КМа ґрунтувались на демократичності, пріоритетним було формування у вихованців почуттів свободи й відповідальності, працелюбства, прагнення до самовдосконалення («О воспитании чад» І. Златоуста). Добірність наставників, гідна й праведна атмосфера сприяли природності освітнього процесу, метою якого було не механічне засвоєння матеріалу, а оволодіння «мудрістю життя» [2, с. 92-109].

Ідеї гуманізму стали провідними в діяльності Глухівської музичної школи, професійна освіта в якій спиралась на зв'язок музично-естетичного виховання з духовно-релігійним, формування вільної індивідуальності, розвиток емоційної сфери вихованців, їхню творчу діяльність (спів, гра на музичному інструменті, композиція), інтегрований мистецький та всебічний розвиток учнів [3].

В основі педагогічних поглядів мислителя Г. Сковороди були гуманістичні принципи національного виховання, творчої діяльності, самопізнання людиною власних, «сродних» особливостей і нахилів, самореалізації вроджених здібностей і талантів, опори на емоційні чинники в розвитку особистості [7].

Гуманістичні ідеали виховання молоді обстоювали вчені М. Пирогов, М. Драгоманов, М. Грушевський, М. Костомаров, П. Юркевич, В. Винниченко, А. Духнович, І. Франко. Важливим гуманістичним надбанням українців, як зазначає Д. Антонович, стало визнання цінності окремої особи, її права на власний етичний шлях, а також прагнення до згоди й гармонії між людьми [5].

Значну роль у гуманізації професійної музичної освіти в Україні відіграла діяльність М. Лисенка, який розробив систему комплексної музичної підготовки, орієнтованої на всебічний розвиток особистості музиканта на основі вітчизняного педагогічного й концертного репертуару.

Ці традиції продовжились у діяльності представників київської школи — М. Когана, А. Артоболевської, А. Альшванга. Нові, прогресивні для свого часу принципи сформулював В. Пухальський: осмисленість, самостійність і систематичність занять, підпорядкування технічної майстерності художній, якнайглибше проникнення в художній образ твору на основі його художньо-педагогічного аналізу, демократичність спілкування педагога та учня [11].

Вагомий внесок у гуманізацію музичної освіти зробили видатні українські композитори К. Стеценко й М. Леонтович, які обґрунтували думку про доцільність міжпредметних зв'язків у підготовці вчителя-музиканта, необхідність доповнення слухових вражень від музичного твору іншими сенсорними відчуттями для цілісного сприйняття художнього образу [8].

У педагогічних поглядах С. Русової, що сформувалися під впливом західної теорії «вільного виховання», акцентувалась важливість розкриття неповторної індивідуальності молоді людини на основі її досвіду, здібностей, шляхом природного музичного навчання, прилучення до досягнень світової культури, морального вдосконалення [9].

Основою концепції освіти, ґрунтованої на загальнолюдських цінностях, виховному потенціалі музичного мистецтва, стала педагогічна спадщина В. Сухомлинського. Шляхи гуманізації навчання молоді видатний учений вбачав у відповідній методиці проведення уроку, застосуванні індивідуального підходу до учнів, використанні виховного впливу прикладу вчителя, системи бесід, у неупередженому ставленні до особи, в гуманних взаєминах у процесі навчання та в родині, що сприятиме формуванню в молоді людини поваги до себе та інших, розкриттю її творчих здібностей, індивідуальної неповторності [10]. Важливою є позиція педагога щодо морально-духовного значення музичної освіти, здатної сприяти поєднанню в людині естетичного й морального.

Провідними гуманістичними векторами професійної музичної освіти у ХХ ст. (Г. Беклемішев, Б. Мілич, І. Беркович) стали: заохочення самостійності учнів, урахування вікових особливостей, пріоритет художнього розвитку, формування внутрішньої культури, «напруження серця й розуму» [12].

На особливу увагу заслуговує діяльність видатного педагога-гуманіста Г.Г. Нейгауза, в основі якої — принципи гідності й цінності людини, величі й краси її душі. Головним завданням підготовки музиканта Г. Нейгауз уважав розвиток його музикальності, художньої культури, а засобом цього — набуття широкої обізнаності в музичному й суміжних мистецтвах, інших галузях знань [6].

Збагаченню гуманістичних традицій сприяло ствердження ідей «нового гуманізму», «педагогіки співпраці» (Ш. Амонашвілі, І. Волков, Є. Ільїн, М. Щетинін та ін.), сутність яких полягала в піднесенні учня, перетворенні його на суб'єкт навчально-виховного процесу через творчість, самостійність.

Основою української системи творчого виховання (СТВ), орієнтованої на спеціальну музичну освіту, стали гуманістичні положення, сформульовані Л. Баренбоймом: індивідуальний підхід до вихованців, формування їхніх творчих здібностей, мотивації, навичок самостійних занять, осмислене сприйняття та аналіз музики, проблемне, евристичне, комплексне навчання) [1].

У музичній освіті кінця ХХ — початку ХХІ ст. виразно виявилися нові напрямки, пов'язані з тенденціями розвитку інформаційного суспільства, інноваційним характером європейського мистецтва та освіти. Нині розв'язання завдання формування гармонійно розвиненої особистості фахівця-музиканта неможливе без перетворення студентів на суб'єктів власного розвитку, забезпечення максимального врахування їхніх зацікавлень, життєвих цілей і почуттів, світоглядних позицій, психологічних особливостей, виявлення особистісних смислів у культурно-історичних епохах, у кожному артефакті, що вивчається, налагодження між викладачами й студентами відносин співпраці, довіри, поваги, співтворчості в процесі осягнення музичного мистецтва, що є особливо одухотвореним і не може зводитись до технологічного підходу.

Попри те, що діяльність видатних педагогів-гуманістів створила передумови особистісноорієнтованого підходу в навчанні молоді, тлумачення й реалізація на практиці гуманістичних ідей мали обмежений характер. Індивідуальний підхід у музичній освіті не враховував наявності індивідів різної статі, що можуть мати неоднаковий життєвий досвід, зацікавлення, систему цінностей, когнітивні, психологічні, комунікативні особливості.

У працях науковців цей аспект гуманізації навчання й виховання майбутніх педагогів-музикантів не набув належного висвітлення: методичні рекомендації для викладачів стосуються абстрактного студента, без урахування гендерної специфіки. Практика засвідчує, що й тепер навчальні заклади культивують традиційний, статево-рольовий підхід, ґрунтований на диференціації статей, орієнтуванні їх на різні

соціальні ролі й професії, що обмежує свободу самореалізації особистості.

Підґрунтям вирішення гендерних проблем в освіті є ідеї гуманістичної педагогіки В. Сухомлинського про формування в кожній людині почуття власної гідності, поваги до інших, уявлень про мужність і жіночність, побудову навчання на засадах рівності, розвиток як у юнаків, так і в дівчат змагальності, самостійності, неприпустимості протиставлення статей тощо [10].

С. Русова обстоювала позицію щодо спільного навчання хлопчиків і дівчаток як основу товаришування, подальшої співпраці для досягнення спільної мети. На думку вченої, це завдання вимагає підготовки свідомих вихователів, які розуміють особливості учнів та учениць, ставлять однакові вимоги, що відповідають їхнім індивідуальним можливостям і потребам [9].

Актуальними нині є також думки А. Макаренка про історичну зумовленість соціальних і сімейних ролей жінок і чоловіків, їхніх ціннісних орієнтацій, про роль батьківського й материнського впливу на гендерний розвиток дитини — наслідування нею психологічних характеристик батьків [4].

Висновки. Гуманізм попередніх століть потребує адаптації до нових умов, пов'язаних зі змінами суспільних ідеалів, з новими гендерними реаліями. В інформаційному суспільстві, де значно зростає значення потенціалу кожної людини, гуманізація має розумітись як ствердження цінності особистості незалежно від статі, надання індивідам (як чоловікам, так і жінкам) необхідної підтримки суспільства в їхньому особистісному розвитку й самореалізації.

Урахування гендерних аспектів навчання й виховання мистецької молоді уможливить створення умов для розширення пізнавальних можливостей суб'єктів, максимального розвитку їхніх здібностей і задатків, потреб, художніх зацікавлень, стимулювання самостійності, ініціативності, креативності юнаків і дівчат, формування їхніх ціннісних орієнтацій, егалітарного світогляду, забезпечення атмосфери партнерства й співтворчості, що гарантуватиме реальну гуманізацію професійної підготовки майбутніх фахівців-музикантів.

Перспективним є розроблення методики формування гуманістичної спрямованості педагога-музиканта (з урахуванням гендерного аспекту), яка набуває ролі неодмінної складової в структурі особистості сучасного педагога. Необхідно дослідити вплив музичного мистецтва, фахових дисциплін на процес гуманізації навчання, розробити його організаційні, змістові, методичні основи.

Література:

1. Алексеев А. Из истории фортепианной педагогики: Хрестоматия. — К.: Музична Україна, 1974. — 162 с.
2. Беланова Р.А. Гуманізація та гуманітаризація освіти в класичних університетах (Україна — США): монографія. — К.: Центр практичної філософії, 2001. — 216 с.
3. Горбенко С. Історія гуманізації музичної освіти дітей шкільного віку: навч. посіб. за мод.-рейт. сист. навч. / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. — Вид. 2-ге, доп. — Житомир: В.Б. Котвицький, 2008. — 416 с. Бібліогр.: с. 410-415.
4. Кікінежді О. Формування гендерної культури молоді: проблеми і перспективи / О.М. Кікінежді // зб. матер. всеукр. наук.-практ. конф. — Тернопіль, 2003. — С. 6-12.
5. Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. Історія української педагогіки / За ред. М.Г. Стельмаховича. — К.: Ін-т змісту і методів навчання МО України, 1998. — 355 с.
6. Нейгауз Г. Размышления, воспоминания, дневники. Избранные статьи. Письма к родителям / Г.Г. Нейгауз; изд. 2-е, испр. и доп. — М.: «Советский композитор», 1983. — 526 с.
7. Педагогічні ідеї Г.С. Сковороди / [збірка праць]. — К.: Вища школа, 1972. — С. 53-54.
8. Рудницька О.П. Музика і культура особистості: Проблеми сучасної педагогічної освіти. — К.: ПІМН, 1998. — 230 с.
9. Русова С. Вибрані педагогічні твори: у 2 кн. — К.: Либідь, 1997. — Кн. 2. — 318 с.
10. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості // Вибрані твори: В 5 т. — К.: Радянська школа, 1976. — Т. 1. — 654 с.
11. Хурсина Ж.И. Выдающиеся педагоги-пианисты Киевской консерватории (1917-1938) [текст] /

Ж.И.Хурсина. — К.: Музична Україна, 1990. — 134 с.

Стаття присвячена аналізу історичного розвитку гуманістичних ідей у вітчизняній музичній освіті як підґрунтя гуманізації професійної підготовки педагогів-музикантів на сучасному етапі.

Ключові слова: гуманізація, професійна підготовка педагогів-музикантів.

Статья посвящена анализу исторического развития гуманистических идей в музыкальном образовании как основы гуманизации профессиональной подготовки педагогов-музыкантов на современном этапе.

Ключевые слова: гуманизация, профессиональная подготовка педагогов-музыкантов.

The Article is devoted to analyses of historical development of humanistic ideas in native musical education as a base of humanization of teachers-musicians professional training on the modern stage.

Keywords: humanization, teachers-musicians professional training.